

Klassikerne som referenceramme: Intertekstualitet hos Poliziano,

af Karen Dreyer Jørgensen.

Ifølge *Den Store Danske Encyklopædi* er intertekstualitet den egenskab ved tekster, der forudsætter andre tekster. Udtrykket præsenteres for første gang i 1969 af den franske litteraturkritiker Julia Kristeva og videreudvikles af bl.a. Roland Barthes, der siger, at enhver tekst er „et blændværk af citater“. Man kan opfatte intertekstualitet som en betegnelse for „de mange slags samtaler, tekster kan føre med hinanden.“¹ Intertekstualitet kan være baseret på mange forskellige typer „samtaler“, det kan være forskellige slags referencer og også reaktioner og protester, og selv om betegnelsen først optræder i 1969, er intertekstualitet selvfølgelig et fænomen, der har eksisteret, så længe der har eksisteret tekster.

Et enkelt og velkendt eksempel på intertekstualitet findes i begyndelsen af Umberto Ecos roman *Rosens navn*², hvor William af Baskerville beskrives på en sådan måde, at læseren uvægerligt kommer til at tænke på Sherlock Holmes - oven i købet kommer William, ligesom den berømte hund, fra Baskerville. Den Sherlock Holmes-kyndige læser får således et signal om, at han/hun kan regne med en at få præsenteret en detektivhistorie med William som helten. I filmatiseringen af *Rosens navn* forsøges det (lidt klodset) ved Williams replik til novicen, Adso (Watson): „Elementært, Adso !“

I nogle tilfælde spiller intertekstualiteten en væsentlig rolle for fortolkningen af en tekst. Det er eksempelvis tilfældet i Karen Blixens *Vejene omkring Pisa*, hvis fortolkning ikke alene forudsætter kendskab til historie og til kunstværker fra Pisa, Firenze og Rom, men også til adskillige litterære hovedværker.³

Renæssancens digtere og forfattere anvendte i vid udstrækning antikke forfattere i deres egne tekster, hvad enten de skrev på latin eller på deres nationalsprog. Rent stilistisk forsøgte man på latin at efterligne antikkens store: man skulle skrive prosa som Cicero eller Quintilian og poesi som Vergil.⁴ Men hvad enten man skrev på nationalsprog eller på latin, var der ofte rent indholdsmæssigt

---

¹Cf. *Den Store Danske Encyklopædi*. Artikel af Thomas Bredsdorff.

²Dansk oversættelse, København 1984. Romanen er i øvrigt fyldt med intertekstuelle referencer, især til filosofiske tekster fra antikken og middelalderen.

³Ivan Z. Sørensen og Ole Togeby, *Omvejene til Pisa. En fortolkning af Karen Blixens Vejene omkring Pisa*. København 2001.

⁴Dette synspunkt anføres tydeligst af Lorenzo Valla (1405 - 1457) i hans *Elegantiarum latinae linguae libri sex* fra 1449. Cf. Ferroni, *Storia della letteratura italiana* I, 345 f. Milano 2000.

talrige intertekstuelle referencer. Et eksempel: I *Orlando Furioso* (et stort italiensk epos, der naturligvis indledes med behørig referencer til Vergils *Aeneide*) lader Ariosto kong Sacripante (voldtægtsforbryder in spe) begræde tabet af sine drømmes mål (Angelica) til en anden, idet han refererer de unge jomfruers (!) ord fra Catuls bryllupsdigt LXII med en meget morsom og underfundig effekt. Man kan sagtens læse den del af digtet uden at kende til Catuls digt - men det bliver unægtelig sjovere, hvis man gør det.⁵ I hvert fald er det sådan, at læseren for at få det fulde udbytte af en tekst forventes at kunne „gennemskue“ intertekstualiteten - der stilles krav til læseren, som skal være *doctus*.

Følgende lille artikel handler om intertekstualitet i renæssancehumanisten Angelo Polizianos værker, specielt i hans *Coniurationis commentarium* - en kort beretning om Pazzi-sammensværgelsen, der udkom på tryk i Firenze i 1478 og i en let redigeret udgave i Rom i 1480.⁶

En kort præsentation af Poliziano (1454 - 1494) vil måske være nyttig. Angelo Ambrogini med tilnavnet Poliziano efter sit fødested Montepulciano (Mons Politianus) tilbragte størstedelen af sit liv i Firenze, hvor han som ung var sekretær for Lorenzo de' Medici og lærer for hans sønner. Han gjorde sig bemærket dels som en særdeles talentfuld digter (på græsk, latin og italiensk), dels som en begavet klassisk filolog, der arbejdede efter systematiske og moderne principper. I 1480 blev han udnævnt til professor i retorik og poetik, *in oratoria* og *in poetica facultate*, der naturligvis var græsk og latin, ved universitetet i Firenze, hvor han til sin død forskede og underviste i et meget stort antal klassiske latinske og græske forfattere.

Polizianos eget forfatterskab består ud over hans forskning og det lille latinske prosaskrift *Coniurationis commentarium* hovedsageligt af poesi på italiensk, latin og græsk. Samtlige tekster er fyldt med referencer til antikken. Der er i de fleste af hans værker også mange referencer til tidligere, italienske digtere, men i denne artikel drejer det sig om de antikke referencer.

Som ganske ung studerende gjorde Poliziano sig bemærket ved at oversætte Iliadens bog II til latin, og det stilistiske forbillede måtte naturligvis være Vergils *Aeneide*. Han indleder således:

---

⁵Ludovico Ariosto, *Orlando Furioso*. A cura di Lanfranco Caretti. Torino 1992. Canto I, XLII - XLIII. C. Valerii Catulli Carmina, Oxford 1967, LXII, 39 - 47.

⁶A. Perosa udgiver i 1958 en tekstkritisk udgave med mange noter. *Angelo Poliziano. Della congiura dei Pazzi. (Coniurationis commentarium)*. A cura di Alessandro Perosa. Padova 1958. (Perosas tekst og dansk oversættelse i *Pazzi - sammensværgelsen*. Karen Dreyer Jørgensen. Renæssancestudier 10. København 2001.)

POLIZIANO, *Iliaden* II.⁷

1. *Nox erat, et summo radiabant sidera caelo,
Divorumque hominum genus sopor altus habebat;
cum pater ipse deum per noctem plurima volvens
Iupiter arcano versabat pectore curas ...*

hvilket er en meget fri gengivelse af den græske tekst:

HOMER, *Iliaden* II.⁸

1. Ἄλλοι μὲν ῥά θεοὶ τε καὶ ἄνδρες ἵπποκορυσταὶ
εὐδὸν παννύχιοι, Δία δ' οὐκ ἔχε νήδυμος ὕπνος,
ἀλλ' ὅ γε μερμήριζε κατὰ φρένα ὡς Ἀχιλλῆα
τιμῆσιν, ...

mens den stilistiske efterligning af Vergil er tydelig, som det fremgår af følgende:

VERGIL, *Aeneiden* VIII.⁹

26. *Nox erat et terras animalia fessa per omnis
alituum pecudumque genus sopor altus habebat,
cum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
Aeneas, tristi turbatus pectora bello*

VERGIL, *Aeneiden* I.

305. *At pius Aeneas per noctem plurima volvens ...*

Som det ses sætter Poliziano sin tekst sammen af mange små Vergil-vendinger og- citater, og det samme er tilfældet i det følgende eksempel, hvor han ønsker at efterligne Catul.

Poliziano bliver spurgt, hvad han mener om en digtsamling skrevet på latin af eksil-grækeren Michele Marullo (1453 - 1500). Han svarer:¹⁰

*Quaeris quid mihi de tuo Marullo,
Laurenti, videatur? Est poeta
Unus qui referat suum Catullum,
Aut si quid tenerum magis Catullo est.
Nil argutius elegantiusque*

⁷I. del Lungo, *Angelo Ambrogini Poliziano, Prose volgari inedite e poesie latine e greche edite e inedite*. Hildesheim (1867), 1976, 434 ff.

⁸ *Homer, The Iliad with an English translation*, London 1971.

⁹*P. Vergili Maronis Opera* ed. R. A. B. Mynors. Oxford 1969.

¹⁰I. del Lungo, *Angelo Ambrogini Poliziano, Prose volgari inedite e poesie latine e greche edite e inedite*. Hildesheim (1867), 1976, 124 f. Om Marullo, som Poliziano førte en polemik mod, cf. Ferroni, *Storia della letteratura italiana*, I, 395. Milano 1991.

Isto quem tibi dedicat libello;
 Nec tot prata coloribus novum ver
 Pingit, *lassula* cum reversa hirundo,
 Quam carmen varium tui Marulli est;
 Cuius *delitias*, *facetiasque*,
 Lusus, nequitias, *sales*, *lepores*
 Nuper Roma legens superba dixit:
 Quo jam se mihi comparent Athenae?

Versemålet, hendekasyllabler, anvendes ofte af Catul, og to gange (v. 3 og v. 4) nævnes Catuls navn.

De kursiverede steder henviser til følgende steder hos Catul:

- V.1. *Quaeris quid mihi ...* C ATUL VII,1 *Quaeris quod mihi (basiationes ...)*
- V.5. *Nil argutius elegantiusque ...* C ATUL XIII,10 *seu quid suavius elegantiusque ...*
 (*elegantiusque* optræder samme sted i begge vers)
- V.6. *Isto quem tibi dedicat libello ...* C ATUL I,1 *Cui dono lepidum novum libellum ...*
 (Begge vers indledes med dativpronomen, *libello/-um* på samme sted)
- V.8. *lassula* C ATUL LXIII,35 *ut domum Cybebes tetigere lassulae ...*
 (Deminitiv-anvendelse af *lassus* er hapax legomenon.)
- V.10 og 11 *delitias; sales; lepores ...* Typiske Catul-gloser, især *delitias (delicias)*, som optræder 8 gange i forfatterskabet.

Det er tydeligt, at Poliziano her skriver et „Catul-digt“, hvori han roser Marullus digtsamling så højt, at læseren kommer i berettiget tvivl om oprigtigheden. Samtidig får han demonstreret, hvor godt han selv kender og er i stand til at efterligne Catul. Poliziano er både filolog og digter.

Det er imidlertid ikke karakteristisk for Poliziano kun at anvende én enkelt digter som forbillede. I modsætning til sin samtid anvendte Poliziano som regel mange forskellige antikke forfattere i sine værker for på den måde at kreere sin egen personlige stil. Han skriver i et brev til en ung humanist, Paolo Cortesi, at de, der kun efterligner Cicero, er som aber og papegøjer... „*caerent actu, caerent affectu, caerent indole, iacent, dormiunt, stertunt...*“¹¹ og han lever helt op til Roland Barthes' definition af intertekstualitet som et „blændværk af citater“.

¹¹Cf. Ferroni, *Storia della letteratura italiana*, 1, 371. Milano 1991.

Disse citater eller referencer anvender Poliziano i *Commentarium* ikke blot af stilistiske grunde, men i nogle tilfælde også som en nøgle til fortolkning af teksten, som det vil fremgå af det følgende.

I *Commentarium* beskriver Poliziano forløbet af Pazzi-sammensværgelsen, en sammensværgelse mellem paven, Sixtus IV, ærkebisp Francesco Salviati af Pisa, samt fremtrædende medlemmer af familien Pazzi, som var en af de store, fornemme købmandsfamilier i Firenze. Pazzierne var utilfredse med Medicistyret i byen og forsøgte den 26. april 1478 under højmassen i domkirken at slå byens leder Lorenzo de' Medici og hans yngre bror, Giuliano, ihjel. Det mislykkedes, kun Giuliano blev dræbt, og Lorenzo og hans tilhængere hævnedes sig ved at henrette, fængsle eller forvise alle, der havde med Pazzierne at gøre. Salviati blev hængt fra rådhuset i fuldt bispeornat, og det mildest talt dårlige forhold mellem Firenze og Pavestaten kulminerede, da en ung kardinal, en slægtning til Sixtus, blev fængslet i Firenze, og paven efterfølgende erklærede interdikt over byen og senere krig.

Det er vigtigt for Poliziano at retfærdiggøre sin herre, Lorenzo de' Medicis handlinger ved at fremstille Pazzierne og deres tilhængere som en bande forbrydere og galninge (paven nævnes af diplomatiske grunde ikke i teksten med et eneste ord) og samtidig vise ham sin ubetingede loyalitet. Det gør han ved direkte at beskrive sammensværgelsen særdeles tendentiøst uden speciel hensyntagen til de faktiske forhold: Pazzierne er skurke, Medicierne helte, indirekte gør han det ved en raffineret intertekstuel anvendelse af antikke tekster.

Poliziano refererer til over 40 antikke forfattere i sit lille skrift, der fylder godt en halv snes sider.¹² I alt er der over 100 referencer, hvoraf omkring 30 er til Sallust. De forskellige referencer kan deles op i tre forskellige typer.

(A) Referencer, der udelukkende tjener til at skabe en overbevisende, korrekt og selvstændig latinsk stil. Poliziano anvender samtlige 40 forfattere.

(B) Referencer, der „spiller med“ i selve teksten og bidrager til fortolkningen af den. Disse referencer opfylder selvfølgelig også formålet med (A). Her anvender Poliziano tre tekster, nemlig Sallusts *Catilina*, Suetons kejsersbiografier samt Ciceros *Catilinariske Taler*.

(C) Direkte citater, der som (B) spiller en fortolkningsmæssig rolle. Her anvender Poliziano et Vergil-citat. (Der optræder i teksten også et citat af Seneca, der dog ikke direkte spiller en fortolkningsmæssig rolle, men bidrager til at karakterisere en af hovedpersonerne.)

---

¹²Perosa gengiver en liste over alle de antikke forfattere Poliziano refererer til.

For at forstå teksten fuldt ud, er det altså ikke tilstrækkeligt blot at læse den, man skal også kunne genkende referencerne (B) og citaterne (C) og forbinde dem med konteksten.

Her er først et par tilfældigt udvalgte eksempler på referencer (A):

(Jeg mener ikke, at referencerne har anden betydning end en rent sproglig, men anfører alligevel kort den kontekst, hvori de optræder.)

POLIZIANO (6)¹³ (Om Francesco de' Pazzi):

Franciscus ipse ex Antonio, Iacobi fratre, erat natus, qui cum contumacis homo ingenii esset, *magnos sibi spiritus, magnam arrogantiam sumpserat.*

CæSAR, *Bellum Gallicum*:¹⁴

I,33,5. (Cæsar angiver forskellige grunde til at give germanerne en lærestreg):

Ipse autem Ariovistus tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserat, ut ferendus non videretur.

*

POLIZIANO (40) (Om den menneskemængde, der følger Iacobo de' Pazzis lig, da det flyder ned ad Arno):

... unde et *quidam non irridicule dixisse* fertur, fuisse illi omnia ex sententia successura, si quem extinctus habuit populi comitatum et vivens habuisset.

CæSAR, *Bellum Gallicum*:

I,42,6 (Cæsar udskifter før et møde med Ariovist af sikkerhedsgrunde sine galliske ryttere med legionærsoldater fra 10. legion):

Quod cum fieret, non irridicule quidam ex militibus decimae legionis dixit, plus, quam pollicitus esset, Caesarem facere ...

(*Irridicule* er hapaks legomenon.)

*

POLIZIANO (5) (Sammensværgelsen dannes):

Tandem in suburbana Iacobi Pactii villa.... una *omnis factio in facinus coniurant.*

LIVIUS, *Ab urbe condita*:¹⁵

XXXIX, 16, 5 (Om bacchanalierne i 186 f.Kr.):

Si quem libido, si furor in illum gurgitem abripuit, illorum eum, cum quibus in omne flagitium et facinus coniuravit, non suum iudicet esse.

XXXIX, 18, 3 (Fortsat om bacchanalierne i 186 f.Kr.):

---

¹³Stedsangivelser hos Poliziano efter Angelo Poliziano, *Pazzi-sammensværgelsen. Coniurationis commentarium*. København 2001.

¹⁴*C. Iuli Caesaris Commentariorum libri VII de Bello Gallico*, Oxford (1900), 1972.

¹⁵*T. Livi ab urbe condita*, Oxford (1914), 1969.

Qui tantum initiati erant, et ex carmine sacro, praeunte verba sacerdote, preces fecerant, in quibus nefanda *coniuratio in omne facinus ac libidinem* continebatur, nec earum....

(Om sammenstillingen af Pazzi-sammensværgelsen og bacchanalierne er tilfældig eller bevidst fra Polizianos side, er ikke til at afgøre.)

*

POLIZIANO (18) (Giulianos tjener flygter i skjul, da hans herre myrdes i domkirken):

Qui Iulianum sequebatur famulus, *terrore exanimatus, in latebras se turpiter coniecerat.*

VERGIL, *Aeneiden*:¹⁶

10, 656 - 657 (Et skyggebillede af Aeneas, dannet af Juno, flygter for Turnus og gemmer sig på et skib):

Huc sese *trepida* Aeneae fugientis imago/ *conicit in latebras...*

*

POLIZIANO (3) (Iacopo de' Pazzi hyrer daglejere til byggearbejde på sit palads):

... saepe ille *mercenarias operas conducere* neque tamen integrum solvere ...

CICERO, *De Philippiske Taler*:¹⁷

I,22 (Cicero taler om konsekvenserne af et lovforslag, der skal give appelret til folkeforsamlingen, hvis man anklages for de stående domstole *de vi* eller *de maiestate*):

Quis enim aut accusator tam amens reperietur, qui reo condemnato obicere se *multitudini conductae* velit, aut iudex, qui reum damnare audeat, ut ipse ad *operas mercennarias* statim protrahatur?

*

Det skal i øvrigt bemærkes, at Poliziano kun har 7 referencer til Cicero, af disse er 2 til *De Catilinariske Taler*, og de omtales nedenfor under referencer (B).

Blandt de andre forfattere, Poliziano benytter på denne måde, kan nævnes Apuleius, Celsus, Plautus, Quintilian, Terents, Cato, Valerius Maximus, i alt, som nævnt over 40 forskellige med det formål at danne en personlig og korrekt latinsk stil. Poliziano selv ville kalde denne form for intertekstualitet, der lader teksten fremstå som en mosaik af mange forskellige tekster, *docta varietas*.¹⁸

*

I det følgende gennemgås referencer (B) og (C), der bidrager til tekstens fortolkning.

---

¹⁶P. Vergili Maronis Opera ed. R. A. B. Mynors. Oxford 1969.

¹⁷M. Tulli Ciceronis Orationes, Oxford (1901), 1970.

¹⁸Ferroni, *Storia della letteratura italiana*, I, 365. Milano 1991.

Poliziano indleder sin tekst således:

POLIZIANO (1):

Pactianam coniurationem paucis describere instituo, nam id in primis memorabile facinus tempestate mea accidit, parumque abfuit, quin Florentinam omnem rem publicam penitus everteret.

Ordene hos Poliziano kommer i en lidt anden rækkefølge, eller der er anvendt synonymmer, men referencen til Sallusts *Catilinae coniuratio* er klar fra begyndelsen af *Commentarium*.

SALLUST 4,2-3:¹⁹

...statui res gestas populi Romani carptim, ut quaeque memoria digna videbantur, perscribere...

Igitur de *Catilinae coniuratione*, quam verissime potero, *paucis* absolvam; *nam id facinus in primis ego memorabile* existumo sceleris atque periculi novitate.

*

Poliziano beskriver dernæst de sammensvorne (ligesom Sallust beskriver Catilina) og vi finder følgende om Iacopo de' Pazzi ...:

POLIZIANO (3): Ipse *pallidus atque exanguis* ...

... og Sallust om Catilina:

SALLUST 15,5: Igitur *colos exanguis* ...

*

POLIZIANO (3) (Fortsat beskrivelse af Iacopo de' Pazzi):

Duo in homine *ingentia vitia* eaque, quod mirum esset, maxime *inter se contraria* eminebant: multa *avaritia*, multa *perdendi patrimonii voluptas*.

(1480-udgaven: *perdendi patrimonii voluptas*; 1478-udgaven: *ambitio*)

SALLUST, 5,8 (Beskrivelse af Catilina og det moralske forfald i Rom):

Incitabant praeterea (Catilinam) corrupti civitatis mores, quos pessuma ac divorsa se mala, luxuria atque avaritia, vexabant.

Poliziano tillægger Iacopo to kontrasterende laster, som ifølge de klassiske kilder præger et samfund i moralsk forfald.²⁰ Men han anvender ikke glosen „*luxuria*“, som kan lyde lidt tvetydig i ørerne på en italiener fra 1400-tallet, i hvert fald betyder den italienske afledning „*lussuria*“ noget i retning af seksuel udskejelse/liderlighed²¹ - og det giver ingen modsætning til *avaritia*; *ambitio* er

---

¹⁹C. Sallustius Crispus, *Catilina, Iugurtha, Fragmenta ampliora*, Leipzig (1957), 1972.

²⁰Cf. Livius, *Ab urbe condita* XXXIV, 4, 1 (Cato i senatet om det moralske forfald og forslag om begrænsning af kvinders forbrug af luksusvarer. 195 f.Kr.) Saepe me quaerentem de feminarum, saepe de virorum, nec de privatorum modo, sed etiam de magistratum, sumptibus audistis, *diversisque duobus vitiis, avaritia et luxuria, civitatem laborare...*

²¹ Cf. Angelo Poliziano, *Stanze, Orfeo, Rime*, Milano 1992. Le Stanze I, 21: ... la lussuria entrò ne' petti e quel furore che la meschina gente chiama amore ...

heller ikke specielt dækkende, og derfor har Poliziano i 1480-udgaven formentlig valgt ovennævnte omskrivning.

*

POLIZIANO (4) (Om ærkebisp Francesco Salviati):

Franciscus homo fuit... *omnibus flagitiis et facinoribus coopertus, luxuria perditus et lenociniis infamis.*

SALLUST, 23,1 (Om en af sammensværgelsens deltagere):

Sed in ea coniuratione fuit Q. Curius... *flagitiis atque facinoribus coopertus, quem censores senatu probri gratia moverant.*

*

Om de to sammensværgelsers ledere:

POLIZIANO (6) *Principes coniurationis* post Salviatum, Iacobus et Franciscus Pactii.

SALLUST, 43,1: cum ceteris, qui *principes coniurationis* erant...

*

POLIZIANO (9) (Om Poggio Bracciolinis søn, Iacopo, der deltog i sammensværgelsen):

... *aesque alienum quod grande conflaverat ...*

... *rerum novarum cupidus* erat.

SALLUST, 14,2 (Om Catilinas tilhængere): ... *quique alienum aes grande conflaverat ...*

og 48, 1 ... plebs ... *cupida rerum novarum ...*

*

Om formodede deltagere i de to sammensværgelser:

POLIZIANO (12) *Coniurationis huius* et Renatum et Guillielmum Pactios *non ignaros fuisse* compertim est.

SALLUST, 17,7: Fuere ... qui crederent M. Licinium Crassum *non ignarum eius consili fuisse...*

*

Efter beskrivelsen af de sammensvorne indleder Poliziano beretningen om selve sammensværgelsen således:

POLIZIANO (15) *Res ipsa iam postulat*, uti coniurationis consilium explicemus.

Og efter beskrivelsen af Catilina hos Sallust finder vi følgende:

SALLUST, 5,9: *Res ipsa hortari videtur...*

Det er ikke så meget anvendelsen af udtrykket *res ipsa*, der jo kan være helt tilfældig, der her udgør intertekstualiteten, det er derimod placeringen af udtrykket i Polizianos tekst efter beskrivelsen af de sammensvorne svarende til placeringen af det samme udtryk hos Sallust efter beskrivelsen af Catilina.

*

Som nævnt refererer Poliziano to gange til Cicero, *De Catilinariske Taler*:

POLIZIANO (17) (Nogle af de sammensvorne forsøger at indtage rådhuset, de øvrige bliver i domkirken):

Reliqui in templo *ad facinus obeundum* remanent.

CICERO, *De Catilinariske Taler*:

I, 26: (Om Catilinas skændige livsførsel):

... iacere humi non solum ad obsidendum stuprum verum etiam *ad facinus obeundum* ...

*

POLIZIANO (8): Beskrivelse af Iacopo Salviati (ærkebispens fætter):

... *scortis et comessionibus intentus agere*.

CICERO, *De Catilinariske Taler*:

II, 10 (Beskrivelse af Catilinas tilhængere): Quod si in in vino et alea *comissiones* solum et *scorta quaerent*, essent illi quidem desperandi ...

Poliziano refererer som tidligere nævnt ca. 30 gange til Sallusts Catilina, og de to referencer til Ciceros *Catilinariske Taler* tjener formodentlig blot til at understrege de paralleller, han ønsker at drage mellem Pazzi-sammensværgelsen og Catilinas sammensværgelse. Der kan dog ikke herske tvivl om, at Poliziano vil henlede læserens opmærksomhed på Sallust, og da skriftet udkommer 2. gang i 1480, foretager han nogle ændringer for at gøre stilen mere sallustiansk: en del verber, han oprindeligt havde skrevet i imperfektum, ændres til historisk infinitiv, og han ændrer nogle gloser i sallustiansk retning, eksempelvis *sceleratus* (13), der i 1480-udgaven ændres til *vir scelestus et factiosus* efter Sallust 51,3 *homines scelestos et factiosos*. Han opdager også, at han i skyndingen i 1478 (det var af politiske grunde vigtigt, at skriftet hurtigt blev offentliggjort) er kommet til at beskrive den myrdede Giuliano de' Medici med gloser, der refererer til Catilina selv:

POLIZIANO (41)1478-udgave:

... venatu mirum in modum delectari solitus. *Vigiliae atque inediae iuxta patiens, potionis adeo exiguae, ut ea aliquando vel integrum diem sponte abstinuerit*. Magni erat animi, maximae constantiae ...

SALLUST, 5,3:

... *corpus patiens inediae algoris vigiliae, supra quam quoiquam credibile est*.

Disse vendinger udelades derfor i 1480-udgaven.

Det er altså tydeligt, at Poliziano har ønsket at fremstille Pazzi-sammensværgelsen som en parallel til Catilinas sammensværgelse i 63 f. Chr, hvilket - ironisk nok - passer smukt med Pazziernes opfattelse af sig selv, som efterkommere af en romersk borger M. Paccius, der skulle være flygtet fra Rom til Fiesole i forbindelse med den catilinariske sammensværgelse på et tidspunkt,

da den romerske republik's undergang som bekendt var nær.²² Fra Fiesole skulle de senere være kommet til Firenze, som mange i 1400-tallet mente var grundlagt af Sullas veteraner som en republikansk koloni og ikke, som tidligere antaget, af tyrannen Julius Cæsar. Set med Pazziernes ideologiske øjne var de altså efterkommere af de ægte republikanske romerske borgere, mens Medicierne (der nedstammede fra bønder i Mugello) havde berøvet republikken Firenze dens frihed, og disse forhold mente Pazzierne legitimerede deres sag. Men ligesom Sallust er en af Cæsars trofaste støtter, er Poliziano familien Medicis loyale klient, hvilket især kommer frem i slutningen af *Commentarium*, hvor Poliziano beskriver den døde Giuliano med vendinger, der nu hentes - ikke fra Sallust - men fra Svetons kejserbiografier.

Beskrivelsen af Giuliano.

POLIZIANO (41):

Statura fuit procera, quadrato corpore ...

SVETON,²³ *Divus Vespasianus* 20 og 23:

Statura fuit quadrata ...

... procerae staturae ...

POLIZIANO (41):

...teretibus ac muscolosis brachiis...

...suris aliquanto plenioribus, vegetis oculis, acri visu, subnigro colore...

SVETON, *Divus Julius* 45:

Fuisse traditur excelsa statura, colore candido, teretibus membris, ore paulo pleniore, nigris vegetisque oculis...

POLIZIANO (41)

... validis articulis ...

SVETON, *Tiberius* 68:

... articulis ita firmis ...

Et sallustiansk udtryk *paucis absolvam* (Poliziano (41), Sallust, *Catilina* 4, 3²⁴ og 38, 3) erstattes i 1480-udgaven med *paucis perstringam*. Læseren skal ikke være i tvivl om, at beskrivelsen af sammensværgelsen à la Sallust nu er slut - her drejer det sig om at give en karakteristik af en fyrste. Hensigten er at få læseren til at tænke på Giuliano som „Divus Iulius“, hvilket understreges af tekstens afsluttende, direkte Vergil-citat (POLIZIANO (41), VERGIL, *Georgica* I, 500):²⁵

---

²² Pompeo Litta, *Famiglie Celebri Italiane*, Milano 1852. Pazzi di Firenze.

²³Suetonius, *De vita Caesarum libri*, Stuttgart (1958), 1967.

²⁴Cf. denne artikel, begyndelsen af afsnit om referencer (B) og (C).

²⁵P. Vergili Maronis *Opera* ed. R. A. B. Mynors. Oxford 1969.

Hunc saltem everso iuvenem succurrere saeclo ...

Vergil beder her guderne om ikke at forhindre, at *hunc iuvenem* (kejser Augustus) bringer hjælp til en forstyrret verden. Hos Poliziano henviser citatet til Lorenzo de' Medici, der dermed sidestilles med kejser Augustus.

Poliziano får altså gennem den intertekstuelle anvendelse af antikkens forfattere - her især Sallust - sat Pazzi-sammensværgelsen i historisk perspektiv. Indirekte bliver vi nærmest præsenteret for en gentagelse af nogle historiske begivenheder fra den romerske republik's fald og kejserdømmets opkomst i slutningen af det 1. årh. f.Kr: Catilinas sammensværgelse (Pazzi-sammensværgelsen), mordet på Cæsar (mordet på Giuliano), Augustus (Lorenzo de' Medici) bliver den ny tids hersker og bringer håb om *pax romana* (fred i Firenze og Italien).

Commentariums andet direkte citat spiller ikke på samme måde med i tekstens fortolkning, men giver Iacopo de' Pazzi hans endelige skudsmål. Citatet er fra Seneca: *Ducunt volentem fata, nolentem trahunt*. (Poliziano (33), Seneca, Ad Lucilium 107, 11.²⁶) I Senecas egen tekst ledsages ordene af følgende beskrivelse: ... *at contra ille pusillus et degener qui obluctatur et de ordine mundi male existimat et emendare mavult deos quam se*. (... men den er ussel og vanslægtet, der strider imod og dømmes ilde om verdens orden og hellere vil rette på guderne end på sig selv.)²⁷

Litteratur:

- Ludovico Ariosto, *Orlando Furioso*. A cura di Lanfranco Caretti. Torino 1992.
Thomas Bredsdorff, Artikel om intertekstualitet i *Den Store Danske Encyklopædi* 9.
Umberto Eco, *Rosens navn*, København 1984.
Ferroni, *Storia della letteratura italiana*, I, 365. Milano 2000.
Pompeo Litta, *Famiglie Celebri Italiane*, Milano 1852. Pazzi di Firenze.
I. del Lungo, *Angelo Ambrogini Poliziano, Prose volgari inedite e poesie latine e greche edite e inedite*, Hildesheim (1867), 1976.
A. Perosa, *Angelo Poliziano. Della congiura dei Pazzi. (Coniurationis commentarium)*, Padova 1958.
Angelo Poliziano, *Stanze, Orfeo, Rime*, Milano 1992.
Angelo Poliziano, *Pazzi-sammensværgelsen. Coniurationis commentarium*, København 2001.

---

²⁶L. *Annaei Senecae ad Lucilium Epistulae Morales*, Oxford (1965), 1972.

²⁷Oversættelse fra M. Cl. Gertz, *Seneca's breve*. København 1927.

Ivan Z. Sørensen og Ole Togeby, *Omvejene til Pisa. En fortolkning af Karen Blixen, Vejene omkring Pisa*, København 2001.

Tekststudgaver, der er konsulteret i forbindelse med Polizianos intertekstualitet:

C. Iuli Caesaris Commentariorum libri VII de Bello Gallico, Oxford (1900), 1972.

C. Valerii Catulli Carmina, Oxford (1958), 1967, LXII, 39-47.

M. Tulli Ciceronis Orationes, Oxford (1901), 1970.

Homer, The Iliad with an English translation, London 1971.

T. Livi ab urbe condita, Oxford (1914), 1969.

C. Sallustius Crispus, Catilina, Iugurtha, Fragmenta ampliora, Leipzig (1957), 1972.

L. Annaei Senecae ad Lucilium Epistulae Morales, Oxford (1965), 1972.

Suetonius, De vita Caesarum libri, Stuttgart (1958), 1967.

P. Vergili Maronis Opera, Oxford 1969.